

MNEMONIKA SHARQ VA G'ARB TAJRIBALARINING TARIXDA UYG'UNLIGI

Mahfuza Husenovna Sa'dullayeva

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Umumiy tarix va ta'lim metodikasi” kafedrası o'qituvchisi

sadullaevamahfuza5@gmail.com

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolamizda ta'lim sohasiga zamonaviy, yangi texnologiyalarni joriy etish haqidagi fikrlarimiz o'rin olgandir. Bu jarayonlarni g'arb va sharq tadqiqotchilari ishlarida yoritilishi, shuningdek ta'lim sifatini oshirish va bu borada mnemonik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati, natijalari va samarasi yoritib o'tiladi.

Kalit so'zlar: Mnemonik texnika, Inkvizitsiya, assotsiatsiya usuli, klassik kitob, tafakkur, Vizantiya, mnemonist, rekonstruksiya, Mojar.

ABSTRACT:

In this article, Our thoughts on the introduction of modern, new technologies into the field of education may have taken place. These processes are highlighted in the work of Western and eastern researchers, as well as the importance, results and effect of improving the quality of education and the use of mnemonic technologies in this regard.

Keywords: mnemonic technique, Inquisition, Association method, classical book, contemplation, Byzantium, mnemonist, reconstruction, major.

KIRISH

Mnemonika sohasiga qiziqish qadimdan paydo bo'lgan va mnemonistlar tomonidan bir nechta tajribalar amalga oshirilgan. Bizga bu tajribalarni o'rganish hayotimizning har bir sohasi uchun foydali hisoblanadi. Shuningdek tarix uchun ham. Biz mnemonik tajribalarni o'rganishni qadimgi, o'rta asrlar, va yangi davrga bo'lib, sharq va g'arb asosida o'rganishimiz mumkin va bu mnemonik tajribalarni ta'rixni o'rganishda qo'llasak maqsadga muvofiq bo'lardi. Chuni bugungi raqamli texnologiyalarga asoslangan zamonda mnemonik texnikalardan foydalanish bizning ma'lumotlarni qanday oson yodlashni va bizning tafakkurimizni kengaytiruvchi aql mashqlari hisoblanadi. Qadimgi Rim yozuvchisi Pliniy Elder shunday degan edi: “Bizning xotiramiz insonni shaxs qiladigan sovg'adir”.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Mnemonika XVIII-XIX asrlarda rivojlana boshlagan, uning eng rivojlangan davri XX asr hisoblangan. Hatto Germaniyada fan

sifatida kiritilgan. Bunga sabab odamlar avval xabarlarini gazeta va jurnallar orqali bilishgan bo'lsa, bu asrga kelib texnikalar rivojlandi va ma'lumotlar ko'paydi. XX asrda shuning uchun mnemonikani rivojlangan davr deb aytish mumkin. Kundalik hayotda mnemonikaga talab ortgan. K.Higbeening bir asrlik tadqiqotlari davomida xotirada mnemonik tizimlar, yosh bolalarda mnemonikadan foydalanish mumkinmi, sizning xotirangiz va u qanday ishlaydi hamda uni qanday yaxshilash mumkin deb nomlagan savollarga javob berdi. F. Yates "The art of memory" (xotira san'ati) deb nomlangan asari mavjud. Frensis Yatsning "Xotira san'ati": Ushbu klassik kitob xotira san'atining tarixiy nuqtai nazarini taqdim etadi, uning qadimgi davrlardan Uyg'onish davrigacha bo'lgan evolyutsiyasini kuzatadi. U tarix davomida xotira chempionlari tomonidan qo'llanilgan texnika va strategiyalar, shu jumladan mnemonikadan foydalanish haqidagi tushunchalarni o'z ichiga oladi. V.A Kozarenko o'zining xotira maktabida o'qitish tizimida xotiradan foydalanishni yo'lga qo'ydi 1974-yilda J.Torgetson tomonidan "O'qish qobiliyatiga ega bo'lmagan bolalarda yodlash jarayonlari", T.Mur tomonidan "Xotira va idrokda tasvir va ma'no" deb nomlangan maqolalar e'lon qilingan.

Sharq tadqiqotchilaridan mnemonist tadqiqotchilarni misol qilsak: Sh.Rahmonov, Sh.Rahmonov va I.Sattibayev, Sh.Abduraimova, S.Muydinovlar tomonidan "Mojoy" tizimi amaliy o'rganilgan. M.Abdullayev va I.Sattiboyevlar: "So'z yodlash sirlari" nomli kitoblari chiqarilgan. Sh. Rahmonovning "Mukammal xotira", "Xotira sa'nati yoki miyyangiz imkoniyatlarini kashf qiling" nomli kitoblari mavjud.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Italiyalik faylasuf Jordano Brunoning "G'ayriinsoniy" xotirasi bor edi u muqaddas kitobni sahifa raqamlarigacha yod olgan edi. Jordano Bruno samarali xotira sirlarini ochib beradigan maxsus darsliklarning birinchi mualliflaridan biri va birinchi mnemonist o'qituvchi edi. Keyinchalik u Inkvizitsiya sudiga tortilgan. F.Yatesning "The art of memory" asari bor. Ushbu klassik kitob xotira san'atining tarixiy nuqtai nazarini taqdim etadi, uning qadimgi davrlardan, uyg'onish davrigacha bo'lgan evolyutsiyasini kuzatadi. U tarix davomida xotira chempionlari tomonidan qo'llanilgan texnika va strategiyalar, shu jumladan mnemonikadan foydalanish haqidagi tushunchalarni o'z ichiga oladi. Frensis Yeyts 1952 yilda Varburg institutida o'tkazilgan seminarida Brunoning xotira san'ati bo'yicha olib borgan tadqiqotining birinchi natijalarini tushuntirib berdi. U Brunoning 1582 yilda Parijda nashr etilgan birinchi mnemonik asari De Umbris Idearumda tasvirlangan g'ildirakni rekonstruksiya qilishini ko'rsatdi. Quyida tasvirlangan g'ildiraklar xuddi shu ishning bir qismidir va kattaroq g'ildirakdan foydalanishga kirish bo'lib xizmat qiladi.

Bu usuldan tarixdagi sanalarni, xronologik jadvallarni yodlashda foydalanishimiz mumkin. Vatikan bilan bog'liq rivojlanayotgan uyushmalar, Vatikan kutubxonasining boshlig'i

Juzeppe Mezzofantini eslash mumkin, u 57 tilni yaxshi bilgan. S. Zveyj “Kitob sotuvchisi Mendel” har doim nashr etilgan kitoblar haqidagi ulkan bibliografik ma’lumotlarni xotirasida saqlagan. O’rta osiyolik Farobiy ham 70 dan ortiq tillarni bilgan. Ular tilni o’rganishda bir so’zning boshqa tillarda nima deb atalishi haqida taqqoslab chiqqan. Masalan, O’qimoq inglizchada nima, turkchada nima, ruschada nima deb atalishini bilgan va yodlab chiqqan. Men bu usuldan tarixdagi sanalarni yod olishda foydalanganman. Masalan, 1453 yilda yuz yillik urush tugagan va aynan shu yilda Vizantiya qulagan hisoblanadi. Bu usul bir-biriga taqqoslab o’rganishda samarali metodlardan biridir. O’rta Osiyodan yetishib chiqqan Abu Ali ibn Sino 450 dan ortiq asarlarida minglab o’simlik nomlarini yoddan bilgan va foydalangan. Unga bunda u haqida aniq ma’lumotni bilishi va assotsatsiya ya’ni bir-biriga bog’lash usuli qo’l kelgan. Bugungi kunda ham biz til o’rganishda foydalanamiz. Yana Al Buxoriy, At Termiziy ko’plab hadislarni sahihlarini ajratgan va ularni bir ko’rishda yoddan bilganligi aytiladi. Napoleon ajoyib xotiraga ega edi. U son-sanoqsiz odamlarni, xaritalarni va qo’shinlarning joylashuvini eslay olardi. Uning iste’dodi tezda harakat qilish va g’alaba qozonish strategiyasini ishlab chiqishga imkon berdi, bir necha qadam oldinda dushmanning harakatlarini kutdi. Uning noyob xotirasi bor edi. U “Napalyon sandiqlari”dan foydalangan. Barcha ma’lumotlarni sandiqqa kodlagan va askarni ko’rganda u haqidagi ma’lumotlarni eslagan. Bu usul tarixni o’rganishda samaralidir. Katta davrlarni va ma’lumotlarni esda saqlashda shu usuldan foydalanilsa maqsadga muvofiq bo’ladi. Amir Temur ham shunday qobiliyatli edi. O’rta asrlarda bilim kuch bo’lsa uni miyada ushlab turish muhim hisoblangan deydi R.Bekon.

Mnemonikada izlanishlarga ko’ra, 1967 yilda Gerald R. Miller tomonidan o’tqazilgan tadqiqot orqali Mnemonika eslab qolishni kuchaytirish san’ati ekanligini aytgan edi. So’ngi 23 yilning 10 yilligida psixologiya va boshqa fanlarning turli sohalari tadqiqotchilarining hissasi bilan xotiraga ijtimoiy-madaniy ta’sirlar bo’yicha nazariy munozaralar va tadqiqotlar kuchaymoqda. Masalan, Daffi va Kitayama 2007; Vang, 1998; Jobson, Moradi, Gutchess va boshqalar. Malakali xotira nazariyasi K. Anders Erikson va Bill Cheyz tomonidan xotirani tekshirishda mnemonik qurilmalarning samaradorligini tushuntirish uchun taklif qilingan. Ular qisqa muddatli xotirani uzoq muddatli xotiraga aylantirish uchun cheklovlarni yengib o’tish ya’ni malakali xotira nazariyasi uchta bosqichni o’z ichiga oladi: mazmunli kodlash, qidirish tuzilishi va tezlantirish. Mnemonist Hunter 1967-yilda shunday degandi tabiatga oid tadqiqotlar va inson xotirasining ishlashi tom ma’noda son-sanoqsiz ma’lumotlar tog’larini o’z ichiga oladi. Xotira bo’yicha mutaxassislarning fikriga ko’ra, uch yoki to’rt elementdan iborat bo’laklar ketma-ket guruhlangan. Masalan, 1-9-4-5 raqamlari ketma-ketligini “Ikkinchi jahon urushi tugagan yil” deb eslash mumkin.

Shedd tizimi. Kichik raqamlar, masalan, tarixiy sanalar yoki qisqa telefon raqamlari, har bir so’z qat’iy belgilangan tartibda va

yodlangan raqamga mos keladigan harflar soniga ega bo'lgan maxsus iborani tuzish orqali o'rganish mumkin. Misol uchun, 846 raqamni eslamog'chi bo'lsangiz, unda birinchi so'z 8 ta harfdan, ikkinchisi-4 tadan, uchinchisi-6 ta harfdan iborat bo'lgan iborani o'ylab topish kerak. Shunday qilib, 846 raqami "Registon tinch bo'lsin" (Abdulfayzxon iborasi) iborasiga mos keladi. O'quvchilarda o'quv materialini yodlash malakasini shakllantirish jarayoni bir necha bosqichlarga bo'lingan. Dastlabki bosqichda matn bilan ishlash, uni siqish, ya'ni kodlash mahoratini mashq qilaman. Buning uchun men "So'z belgilari" texnikasidan foydalanaman. Paragrafning katta matnidani eslab qolish osonroq bo'lgan kichik so'zlar zanjiri olinadi. Yaxshi yodlash uchun bu so'zlar katta harflar bilan yozilishi kerak. Bunday zanjirdagi so'zlar bir-biri bilan mantiqiy aloqador bo'lishi kerak.

Masalan: "O'rta asrlarda savdo"

Shahar — savdogarlar — gildiya — tovar ishlab chiqarish — pul — hayotni yaxshilashi — yo'llar — ko'priklar — aravalar — dengiz yo'llari — karavel — Sharqiy — Italiya — Venetsiya va Genuya — ziravorlar — "qalampir sumkasi" — Shimoliy va Boltiq dengizi — Bryugge — Ganza Liga — savdo punktlari — yarmarkalar — shampan — pul almashtiruvchilar — kreditorlar — banklar — mulk

"Bolqon yarim orolining Usmonli turklari tomonidan bosib olinishi"

Ekumeniya - 476 - Vizantiya - 395/1453 Imperiya - Usmonlilar imperiyasi - 1299/1922 - Saljuqiy turklari - Kichik Osiyo - Usmon - Usmonli turklari - Sulton - Bolqon - o'lpon - 1365-1453-Adrianopol/Edirna - Serbina I. O. Kosovo jangi (1389) - Milosh Obilich - 1499 - Bolgariya - kuz (1396) - Varna jangi (1444) - kengayish - Salib yurishlari - Konstantinopol - Mehmed II Fotih - Bosfor - Oltin Shox - 1453 - Istanbul

Axborot bilan ishlashning navbatdagi bosqichi - marker so'zlar bilan yozilgan matnni kengaytirish, ya'ni uni kodlash. Buning uchun "Siz buni bilasizmi?" texnikasidan foydalanamiz. Bu erda bir nechta variantlar bor:

1. Marker so'zlar yordamida batafsil matnni og'zaki talaffuz qilish
2. Yozma kodlash - matnni daftarga yoki maxsus shakllarda yozish
3. Jadvalda ishlash.

Ushbu jadval 2 shaklda bo'lishi mumkin. Bitta holatda, birinchi ustun allaqachon zanjirdagi so'zlar bilan berilgan va talabalar bu so'zlar bilan jummalarni yozadilar. Mavzu bo'yicha izchil matn bo'lishi kerak. Aks holda, ikkala ustun ham bo'sh. 2 talaba bitta jadval bilan ishlaydi: biri ustunni so'zlar bilan to'ldiradi, ikkinchisi ustunni gaplar bilan to'ldiradi. Bunda har bir ustun uchun ikkala talabaning ishi baholanadi.

Masalan: Har qanday darsda ishlatilishi mumkin bo'lgan universal jadval:

So'zlar Takliflar

Familiyasi Ism Familiyasi Ism

Keyinchalik marker so'zlar bilan ishlaymiz. Ushbu bosqichdagi asosiy vazifa so'zlarni eslab qolish, ularni bir butunga

bog'lashdir. Buning uchun zanjirning ma'nosini vizual tasvirlar bilan ko'rsatish kerak, ya'ni ma'lumotni yorqin rasmga joylashtirish kerak - siz mavzu bo'yicha "Ramka" olasiz. Rasmni eslab qolish kerak, shuning uchun biz uni ongimizga juda katta va yorqin chizamiz. Xuddi shunday, atama yoki tushuncha ham xuddi shunday belgilanishi mumkin. Ushbu usul aniq ma'lumotni eslab qolish uchun ham qo'llaniladi.

XULOSA

Yuqoridagi mnemonik texnologiyalarni o'rganish natijasida, ularni tarixda qo'llab chiqar ekanmiz, eng samarali usul deb, "Aql xaritasi" va assotsiatsiya usulini olasak bo'ladi. Bu talaba o'quvchilar uchun ham foydali hisoblanadi. Chunki o'quvchilarda sinab ko'rish natijasida darsga qiziqmaydigan o'quvchilar ham qiziqishdi va har darsda so'raganimizda ular javob berishga harakat qilishadi. Mnemonik mashqlar ularga faqat eslab qolish uchungina emas, balki tafakkurlarini o'stiradi, tanqidiy fikr bera olish qobiliyatini shakllantiradi va o'zlashtirish qobiliyatlarini yaxshilaydi. Ushbu usul va texnikalar o'quvchilarga umrbod esda saqlash imkonini beradi.

REFERENCES

1. Петровский А. Ведение в психологию: учебник. М., 1996. 496 с.
2. Maguire, E. Routes to remembering: the brains behind superior memory. 2003.
3. Mur. A A slice of pi an exploratory neuroimaging study of digit encoding and retrieval in a superior memorist. 2009.
4. Rahmonov Sh. Mukammal xotira. Toshkent. Akademnashr. 2022. -368 с.
5. Soz yodlash sirlari. Sh.Raxmonov, I. Sattibayev.-Toshkent: Akademnashr, 2021.-128 b.
6. Abduraimova Sh., Muydinov S. Mnemonika (Yod olish san'ati) Toshkent, Akademnashr. 2020. – 128.
7. YATES, Frances A. Gedächtnis und erinnern: Mnemonik von Aristoteles bis Shakespeare, Edition: 6, Akademie Verlag, 1999.
8. Sa'Dullayeva, M. H. (2023). RAQAMLI TARIX MUKAMMAL XOTIRA ASOSI SIFATIDA. Academic research in educational sciences, 4(CSPU Conference 1), 73-75.

